

Волченко О. М.,*кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК КАТЕГОРІЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ КІНОДИСКУРСУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі відтворення власних назв в аудіовізуальному перекладі. Автор зазначає, що у сучасному перекладознавстві відбувається зміщення уваги на дослідження культурних аспектів, так званий «культурний переворот», який дозволяє відслідковувати, що відбувається з текстами, коли вони опиняються у новому культурному контексті. Специфічність національної культури відображена у безеквівалентній лексиці, яка тісно пов'язана з предметами та явищами матеріальної та духовної культури, з історією суспільства і своєрідною формою закріплення та передачі суспільно-пізнавального досвіду. Власні назви відносяться до цієї групи слів. Матеріалом дослідження слугували власні назви з другого сезону кіносериалу “Mindhunter” режисера Девіда Фінчера та його дубляж українською мовою, виконаний студією «НеЗупиняйПродакшн». Аналіз наукових джерел дозволив визначити набір засобів перекладу власних назв у процесі аудіовізуального перекладу, а саме: транскрипція або транслітерація, калькування, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, уподібнення і ситуативний відповідник. Відібрані власні назви було поділено на чотири категорії згідно з класифікацією М.П. Кочергана: антропоніми (імена, прізвища та прізвиська персонажів), топоніми (географічні назви, назви вулиць, мостів), хремотатоніми (назви книжок та іграшок) й ергоніми (назви організацій і торговельних мереж). Було проаналізовано найуживаніші засоби перекладу для кожної групи. Аналіз особливостей відтворення власних назв кіносериалу українською мовою засвідчує, що у процесі перекладу цих одиниць найчастіше застосовуються такі засоби як транскрипція, калькування, гіперонімічне перейменування й уподібнення. Під час застосування цих засобів фіксується опущення національно-культурного компоненту інформації, яку відбивають власні назви як елементи безеквівалентної лексики оригіналу. Вживання саме таких засобів пояснюється особливостями процесу дублювання, які вимагають дотримання синхронізації звукової та візуальної складових кінофільму.

Ключові слова: власні назви, безеквівалентна лексика, культурологічний підхід, засоби перекладу, кінодискурс, аудіовізуальний переклад.

Постановка проблеми. Культурологічний підхід до адекватного розуміння вихідного тексту під час перекладу дозволяє розв'язувати проблему забезпечення комунікативної компетенції в актах міжкультурної комунікації завдяки вивченню особливостей національної культури, що відображена в мові. Специфічність національної культури відображена у безеквівалентній лексиці, яка тісно пов'язана з предметами та явищами матеріальної та духовної культури, з історією суспільства і своєрідною формою закріплення та передачі суспільно-пізнавального

досвіду. Зміщення уваги сучасного перекладознавства на дослідження культурних аспектів, так званий «культурний переворот», дозволяє відслідковувати, що відбувається з текстами, коли вони опиняються у новому культурному контексті.

Вихідна та цільова мови виступають носіями менталітету, національного характеру, способу життя, моралі та системи цінностей своїх народів. З огляду на це, є необхідність у дослідженні безеквівалентної лексики та пошуку адекватних перекладацьких рішень її відтворення у межах кінодискурсу, адже ці мовні одиниці відбивають культуру певного народу, а кінематограф у XXI столітті виконує важливу функцію у світі масової комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним засадами дослідження становлять роботи Ю.О. Карпенка, Е.Б. Магазаника, І.В. Муромцева, А.В. Суперанської, в яких визначено особливості функціонування власних назв у текстах різних типів.

Перекладацькі аспекти проблеми розглядаються у працях Л.С. Бархударова, Є.М. Верещагіна, С.І. Влахова, А.В. Волошиної, Р.П. Зорівчак, А.О. Іванова, В.Н. Комісарова, І.В. Корунця, М.П. Кочергана, Л.К. Латишева, М.І. Лісної, О.Ю. Тупиці, С.П. Флоріна, в яких відображено концептуальні ідеї відтворення безеквівалентної лексики цільовою мовою.

Особливості аудіовізуального перекладу висвітлено у працях О.С. Голомоз, О.І. Гридасова, Х. Діаз-Сінтас, Т.В. Журавель, О.Г. Зверєва, І.А. Котова, Т.А. Крисанова.

Переклад безеквівалентної лексики у кінодискурсі має певні особливості. У процесі перекладу письмового тексту безеквівалентні слова найчастіше відтворюються шляхом застосування калькування, описового перекладу та перекладацького коментаря. Під час перекладу кінофільмів ця проблема пов'язана з умовами цього процесу, оскільки перекладач обмежений в часі пояснювати значення безеквівалентних лексичних одиниць, це може уповільнити динаміку фільму, призвести до запізнення вербального ряду та порушити художній образ фільму.

Мета статті полягає у виявленні специфіки відтворення власних назв як безеквівалентної лексики у процесі аудіовізуального перекладу.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення напрацювань таких перекладознавців як Л.С. Бархударов, С.І. Влахов, Р.П. Зорівчак, М.І. Лісна, С.П. Флорін та ін. щодо досліджуваного феномену надало можливість визначити набір засобів перекладу власних назв у процесі аудіовізуального перекладу, а саме: транскрипція або транслітерація, калькування, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, уподібнення і ситуативний відповідник [1].

Перекладацька транслітерація / транскрипція відтворює графічну / звукову форму слова за допомогою літер цільової мови.

Калькування є відображення порядку складових елементів стійкого словосполучення оригіналу у мові оригіналу.

Гіперонімічне перейменування означає засіб перекладу безеквівалентної лексики, при якому видове поняття мови-джерела передається родовим поняттям мови-реципієнта.

Дескриптивна перифраза або описовий переклад є передачею значення безеквівалентної одиниці оригіналу за допомогою розгорнутих словосполучень, які розтлумачують її сенс.

Уподібнення або субституція у перекладі постає як пошук приблизного еквівалентна, який полягає у відтворенні безеквівалентної лексичної одиниці оригіналу безеквівалентною лексичною одиницею мови перекладу.

Ситуативний відповідник – це контекстуальна заміна, зокрема національно-культурна складова відтворюється оказіональним відповідником.

Матеріалом дослідження слугували власні назви з другого сезону кіносериалу “Mindhunter” режисера Девіда Фінчера, який був знятий у 2019 році студією “Denver & Delilah Films” та його дубляж українською мовою, виконаний студією «НеЗупиняйПродакшн». Кіносериал та переклад були зроблені на замовлення “Netflix”.

Необхідно зазначити, що власні назви – це одиниці, які відносять до безеквівалентної лексики та найяскравіше відбивають своєрідність культури та життя народу. Відібрані власні назви було поділено на чотири категорії згідно з класифікацією М.П. Кочергана [2]: антропоніми (імена, прізвища та прізвиська персонажів), топоніми (географічні назви, назви вулиць, мостів), хрематоніми (назви книжок та іграшок) й ергоніми (назви організацій і торговельних мереж).

У процесі відтворення антропонімів, які позначали імена та прізвища героїв, у більшості випадків застосовувалася транскрипція: *Nathaniel Cater – Натаніель Кейтер, Pryor and Bass – Прайор і Басс*.

Іноді для збереження синхронізму було зафіксовано поодинокі випадки, коли прізвище-звертання опускалося, оскільки контекст і візуальний супровід уможлилювали розуміння глядача до кого саме звертається герой: *You mind if we search your vehicle, Mr. Williams? – Можна оглянути ваше авто?*

Цікавою склалася ситуація під час аналізу перекладу антропонімів на позначення прізвиськ серійних вбивць, оскільки вони містять як негативну конотацію, так і лінгвокультурологічну цінність для кіносериалу та відбивають його специфіку.

Загальновідомо, що у засобах масової інформації США, особливо у бульварних виданнях, є тенденція називати серійних вбивць прізвиськами для того, щоб привернути увагу читача. Розглянемо приклади: *son of Sam – син Сема, Jack the Ripper – Джек Різник, Ted of the West Coast – Тед з Узбережжя, Mr. Civic Duty – містер Громадянський обов'язок*.

Всі чотири випадки було перекладено за допомогою калькування. Особливий інтерес викликають три останні випадки, тому як є прикладами такого стилістичного прийому як антономазія. Другий елемент прізвиська “Jack the Ripper” визначає спосіб, яким користувався злочинець для скоєння вбивств.

Другий елемент прізвиська “Ted of the West Coast” вказує, що особа, проживала на узбережжі західної частини США,

а саме, у Каліфорнії. Словосполучення “The West Coast” несе певну культурологічну інформацію, що пов'язана з культурою місцевості, історією та подіями, які відбулися протягом 1970-х–1980-х років. Ця національно-культурна конотація зрозуміла мешканцям США, але, на жаль, не несе жодної географічної та культурної інформації для українського кіноглядача. Опущення одного елемента під час калькування “Ted of the West Coast” можемо пояснити необхідністю синхронізації з відеорядом у процесі дублювання.

Mr. Civic Duty / містер Громадянський обов'язок – це потенційний вбивця, якого спіймали головні герої, і вони впевнені, що саме він винен, але не можуть цього доказати. Вбивця, про якого йде мова, вдає з себе законослухняного громадянина, тому один з героїв саркастично називає його так.

Серед власних назв-антронімів є у серіалі одне прізвисько з позитивною конотацією “Broadway Joe” для відомого американського футболіста Джо Неймега. Він відомий в Сполучених Штатах як один з найталановитіших футболістів, а також як відома медійна особистість. Він займався футболом зі школи і став уособленням успішності, тому один з головних героїв називає так свого сина:

– *Oh Brian! Look at your shirt.*

– *He looks like a winner. Like he played the game. In the car,*

Broadway Joe.

– *Ох, Браїан! На кого ти схожий.*

– *На переможця. Він же у гру грав. Сідай, чемпіоне.*

Вищезазначений діалог відбувається одразу після того, як син головного героя прийшов до батьків після гри в американський футбол. Для того, щоб похвалити сина батько звертається до нього «Бродвей Джо», прізвиськом талановитого футболіста. В українській мові перекладач генералізує ім'я відомого футболіста, застосовуючи гіперонімічне перейменування «чемпіон». Зрозуміло, що певна лінгвокультурна інформація про відому людину втрачена.

Серед топонімів у досліджуваному серіалі знаходимо назви містечок, вулиць і мостів. Домінуючим засобом перекладу при відтворенні назв міст і вулиць є транскрипція: *College Park – Колледж-Парк, Formwalt – Формволт, Church Street – Черч-стріт, Ira Street – Айра-стріт, 760 West Peachtree – Вест-Пічтрі 760*.

Необхідно зазначити, що під час аналізу було виявлено випадки опущення назв вулиць, які можна пояснити, перш за все, особливостями процесу дублювання, а по-друге, тим, що ця інформація є другорядною для процесу сприйняття та не впливає на розуміння смислової інформації в цілому:

Uh, yeah, we're at the, uh, bridge up at Spring Street back here.

А, так, ми зараз на мосту.

Серед назв вулиць спостерігаємо застосування калькування не в «чистому» вигляді, коли зберігається порядок складових елементів словосполучення оригіналу у мові оригіналу, а його підтип: один елемент транслітерується або транскрибується, а інший – перекладається: *803 North Edgemoor – Північний Еджмур 80*.

Таку ж ситуацію спостерігаємо при відтворенні топонімів-назв мостів. Вони всі передаються в серіалі шляхом калькування через транскрипцію одного компонента та переклад іншого засобами цільової мови: *We got a white station wagon coming across the Cobb Parkway Bridge. East side. – Білий універсал з їжджає з мосту Кобб-Парквей з східного боку.*

Група хремотонімів у досліджуваному серіалі представлена назвами книг.

У другому сезоні серіалу “Mindhunter” декілька разів згадуються назви книг, які не було відтворено у перекладі, хоча вони згадуються не тільки усно, але їх можна також побачити у відеоряді. Зазначимо, що візуальна складова другого сезону аналізованого кіносеріалу майже не відтворена, тому іноді чорний гумор, який властивий одному з головних героїв кінокартини, не відображається у перекладі.

Так, наприклад, назви книг, які використовуються для гумористично-іронічним підтекстом, були частково відтворені і частково опущені: *Find one called How To Abduct and Murder Young Boys, and we can all go home. – Знайдемо книгу “Як викрадати і вбивати хлопців” – поїдемо додому.*

З контексту зрозуміло, що один з головних героїв іронізує з ситуації, що вони не можуть притягнути до відповідальності потенційного вбивцю, маючи лише непрямі докази, проте сенс дещо втрачається через неперекладену візуальну складову. У кадрі перед цією фразою один з агентів ФБР показує книгу, яка має назву “How To Beat a Lie Detector”, тобто «Як обманути детектор брехні», яку знайшли у будинку потенційного вбивці. Чорний гумор, властивий головному герою, набуває більше сенсу, а без нього є шанс того, що глядач не зрозуміє про що йдеться, або зрозуміє, що герой посилається на продемонстровану у кадрі книгу, але не зрозуміє її перекладу.

У матеріалі також зустрічається назва американської дитячої книжки “Clifford the Big Red Dog”. Це відома серія дитячих книжок в США про великого червоного пса на ім’я Кліффорд та майже кожному американцю її читали у дитинстві. Для українського кіноглядача ця книжка є невідомою, оскільки вона не перекладалася цільовою мовою. Застосування калькування не відбиває національно-культурні особливості цього хремотоніму, так як не викликає у реципієнта тексту перекладу тих самих асоціацій, що й текст мови оригіналу, більшість українських глядачів можуть і не зрозуміти, що йдеться про дитячу книжку:

- *Do you read to him, Mrs. Tench?*
- *Mm-hmm. He likes Clifford the Big Red Dog.*
- *Ви читаете йому, місис Тенч?*
- *Угу. Він любить «Червоного пса Кліффорда».*

У серіалі зустрічається назва іграшки “Three Men in a Tub”, яка має національно-культурну конотацію та була улюбленою іграшкою в США у 1970-х роках, яка зараз є вінтажною і більше не виробляється. Назва іграшки походить з дитячого вірша “Rub-A-Dub-Dub”, вперше опублікованого наприкінці XVIII століття. Оригінальна рима згадує служниць у «чані» – атракціоні, схожому на сучасне так зване піп-шоу. Рима “Rub-A-Dub-Dub” розвиває фонетичну асоціацію соціального несхвалення, а дитячий вірш є формою навчання таким асоціаціям у фольклорі. Застосування уподібнення перекладачем дозволяє винайти приблизний еквівалент в українській мові. Специфічна для США іграшка була перекладена українським аналогом, який візуально схож з оригіналом і дозволяє кіноглядачу дублювання зрозуміти та уявити предмет, про який йдеться: *Today I found him playing with baby toys. Three Men in a Tub. – Він сьогодні грався дитячими іграшками. Невалячками.*

Наступний приклад перекладу хремотоніму пов’язаний з харчовою продукцією та демонструє, що такі безеквівалентні

лексичні одиниці, якщо є невідомими для української аудиторії, то відтворюються за допомогою гіперонімічного перейменування: *Who gets into a car for Tootsie Rolls? – Хто сідає в авто за цукерку?*

“Tootsie Roll” – це назва цукерок нахштальт іриски зі смаком шоколаду. Вони почали вироблятися в Сполучених Штатах в 1907 році та першими дешевими цукерками, кожна з яких має обгортку. Українцям вони взагалі невідомі, у порівнянні із “Snickers” або “Mars”, тому перекладач узагальнив назву до родового поняття.

Останньою групою власних назв серіалу “Mindhunter” є ергоніми, які представлені назвами магазинів, громадських закладів. Необхідно зазначити, що розповсюдженим способом перекладу цієї групи слів є гіперонімічне перейменування: *Rod and Harriet are coming today. You remember him, rights? He’s with First Credit. He did the car loan. – Под з Гаррієт прійдуть сьогодні. Ти його пам’ятаєш? Водає в банку автокредити.*

В цьому прикладі незнайома назва кредитної компанії для українського глядача була просто замінена узагальненим іменником «банк».

В серіалі зустрічаються назви продовольчих компаній, магазинів та харчових закладів, які є безеквівалентними в українській мові. Наприклад, назву печива компанії “Mallomars” було перекладено завдяки гіперонімічному перейменуванню. Назва цієї компанії є відомою для американців і асоціюється з недорогим печивом, тому перекладач замість назви компанії використав її слово на позначення її продукції: *I’ve never seen Mallomars used for interrogation purposes. – Вперше бачу, щоб печиво використали для допиту.*

Аналогічну ситуацію спостерігаємо при відтворенні назви відомої мережі закладів швидкого харчування США. Вона була елімінована у перекладі у продовольчу крамницю: *And there’s photo of Pierce in his cell. He is surrounded by junk food: chocolate bars, mini-doughnuts. His cell’s practically a 7-Eleven. – Плюс фото Пірса у камері. Він поруч із смаколикама: шоколадки, міні-пончики. Не камера, а продовольча крамниця.*

У процесі перекладу ергонімів зустрічаємо поодинокі випадки застосування уподібнення та дескриптивної перифрази.

Наприклад, в одному епізоді зустрічаємо реалію “Georgia Highway Department”, яку згадує серійний убивця, розповідаючи про своє минуле, під час допиту головними героями серіалу в тюрмі. Він стверджує, що працював у цій установі.

В США існують департаменти дорожнього патруля, тобто департаменти, які займаються дорогами та прирівнюються до поліції штату, оскільки вони діють не в окремому окрузі або місті, а по всьому штату. Така державна установа є безеквівалентною для України, оскільки ми не маємо спеціалізованого відділу поліції, який би займався виключно дорожніми злочинами. Ця назва є також важливою для сюжету, оскільки вона вказує на те, що особа, яка коїла злочини, працювала у поліції.

У процесі перекладу ця власна назва відтворена приблизним аналогом як «департамент транспорту», що є скороченою назвою української державної структури департаменту транспортної інфраструктури, яка не має відношення до поліції. Вважаємо, що в цій ситуації доречним був би український аналог «патрульна поліція».

Було зафіксовано приклади перекладу власних назв шляхом дескриптивної перифрази: *We can source the project to an outside*

vendour. I'd have to submit a requisition. The Puzzle Palace would have to approve... – Можна передати проект іншим. Доведеться подати запит. Потім Агентство з національної безпеки це схвалить...

The Puzzle Palace є розмовною назвою Агентства національної безпеки США, тому описовий переклад є адекватним і виправданим у цій ситуації.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Аналіз особливостей відтворення власних назв кіносеріалу “Mindhunter” українською мовою засвідчує, що у процесі перекладу цих одиниць найчастіше застосовуються такі засоби як транскрипція, калькування, гіперонімічне перейменування й уподібнення. Під час застосування цих засобів фіксується опущення національно-культурного компонента інформації, яку відбивають власні назви як елементи безеквівалентної лексики оригіналу. Вживання саме таких засобів пояснюємо особливостями процесу дублювання, які вимагають дотримання синхронізації звукової та візуальної складових кінофільму.

Література:

1. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів укр. прози). Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. 215 с.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2005. 368 с.

Volchenko O. Proper names as the category of non-equivalent words: translation aspect of film discourse

Summary. The article is devoted to the problem of rendering proper names in audiovisual translation. The author stresses that in modern translation studies there is a shift to the study of cultural aspects, the so-called

“cultural revolution”, which allows to analyse the situation when a text is found in a new cultural context. The peculiarities of the national culture are reflected in the non-equivalent vocabulary, which is closely related to objects and phenomena of material and spiritual culture, to the society history and a peculiar form of consolidation and transmission of social-cognitive experience. Proper nouns belong to this word group. The investigation is made on the proper nouns from the second season of “Mindhunter” television series shot by the Denver & Delilah Films studio, and its translation into the Ukrainian language performed by NeZupyniayProdakshn studio. The analysis of scientific works made it possible to determine a set of translation means of proper names in the process of audiovisual translation, namely: transcription or transliteration, loan translation, hyperonymic renaming, descriptive paraphrase, analogy and situational equivalent. The selected proper names were divided into four categories according to M.P. Kocherhan’s classification: anthroponyms (names, surnames and nicknames of characters), toponyms (geographical names, names of streets, bridges), chrematonyms (names of books and toys) and ergonyms (names of organizations and trade networks). The most used translation means for each group were analyzed. This analysis proves that such means as transcription, loan translation, hyperonymic renaming and analogy are most often used in Ukrainian translation.

During the use of these means, the omission of the national-cultural component of information is recorded. It may be explained by the dubbing process features, which require compliance with the synchronization of the audio and visual components of the film.

Key words: proper names, non-equivalent words, cultural approach, translation means, film discourse, audiovisual translation.